

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ**

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро
2026

УДК 343.412 : 341.322.5
3-68

*Рекомендовано до друку Науково-методичною
радою Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 7 від 18.03.2026)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Михайло ДУМЧИКОВ – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, доктор юридичних наук, доцент;

Вікторія РУФАНОВА – слідчий-криміналіст відділу розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи, слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області, доктор юридичних наук, доцент

З-68 Злочини проти людяності: окремі аспекти кваліфікації :
метод. рекомендації / кол. авт.: В. В. Сисолятин, Ю. В. Христова,
Р. А. Каторкін та ін. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ,
2026. 40 с.

ISBN 978-617-560-126-6

У методичних рекомендаціях, на підставі аналізу чинного законодавства України, міжнародно-правових актів, положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також наукових праць українських і зарубіжних учених, досліджено проблеми кваліфікації злочинів проти людяності, передбачених ст. 442-1 Кримінального кодексу України.

Розкрито зміст поняття «злочини проти людяності», окреслено характерні ознаки таких діянь та елементи складу, а також здійснено їх відмежування від інших кримінальних правопорушень, зокрема окремих форм воєнних злочинів, геноциду, а також катування, вчиненого представником іноземної держави. Виокремлено ключові проблеми, що виникають у процесі кваліфікації зазначених діянь, особливо в умовах воєнного стану в Україні.

Сформульовано основні підходи до вдосконалення правозастосовної практики та визначено напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері документування і правової оцінки злочинів проти людяності з урахуванням міжнародних стандартів.

Для працівників Національної поліції України, органів прокуратури, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти системи МВС України, а також осіб, які здійснюють наукову та практичну діяльність у галузях кримінального права та міжнародного гуманітарного права.

ISBN 978-617-560-126-6

© Автори, 2026
© ДДУВС, 2026

ЗМІСТ

Автори	4
ВСТУП	5
Розділ 1. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	7
Розділ 2. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	19
2.1. Відмежування злочинів проти людяності від окремих форм воєнних злочинів (ст. 438 КК України).....	19
2.2. Відмежування злочинів проти людяності від геноциду (ст. 442 КК України).....	22
2.3. Відмежування злочинів проти людяності від катування, вчиненого представником іноземної держави (ч. 3 ст. 127 КК України)	28
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37

А В Т О Р И

Валерій СИСОЛЯТИН, кандидат юридичних наук, заступник керівника департаменту – керівник управління Бюро економічної безпеки України;

Юлія ХРИСТОВА, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Роман КАТОРКІН, доктор філософії в галузі права, начальник відділу аналітичної роботи та організації управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Юлія ТКАЧ, доктор філософії в галузі права, начальник сектору дізнання Дніпровського районного управління поліції № 2 ГУНП в Дніпропетровській області;

Олександр КУЧЕРОВСЬКИЙ, ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ВСТУП

Від набуття чинності Законом України від 09 жовтня 2024 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» і станом на 01 лютого 2026 р. загалом було обліковано лише 6 злочинів (5 – у 2025 р., 1 – у січні 2026 р.) проти людяності (ст. 442-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України)), у жодному з яких на кінець звітного періоду ще не прийнято рішення про закінчення або зупинення досудового розслідування¹.

Необхідність розроблення та впровадження методичних рекомендацій щодо проблем кваліфікації злочинів проти людяності зумовлена, насамперед, тим, що ці злочини є складними за своєю юридичною природою та вирізняються наявністю спеціальних контекстуальних ознак. Зокрема, на відміну від загальнокримінальних правопорушень, їх кваліфікація потребує встановлення не лише окремого діяння (вбивства, катування, незаконного позбавлення волі тощо), а й наявності широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення та його усвідомлення винною особою. У свою чергу, відсутність єдиних методичних підходів до кваліфікації злочинів проти людяності ускладнює правильне застосування цих критеріїв на практиці.

Крім цього, національна правозастосовна практика тривалий час була зорієнтована переважно на кваліфікацію таких діянь як воєнних злочинів або загальнокримінальних правопорушень. У зв'язку з відносною новизною норм про злочини проти людяності для української кримінальної юстиції виникає потреба у виробленні уніфікованих алгоритмів їх правової оцінки, що забезпечать однакове розуміння складу такого кримінального правопорушення слідчими, прокурорами та судами.

Також існує значна складність у розмежуванні злочинів проти людяності з воєнними злочинами та суміжними складами. Без чітких методичних орієнтирів виникає ризик неправильної кваліфікації, що може призвести до звуження обсягу кримінально-правової

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

відповідальності, втрати можливості повноцінного відображення масштабності злочинної політики, проблем під час міжнародного співробітництва та взаємодії з міжнародними судовими інституціями.

До основних проблем кваліфікації злочинів проти людяності необхідно віднести проблему їх відмежування від окремих форм воєнних злочинів (ст. 438 КК України), геноциду (ст. 442 КК України) та катування, вчиненого представником іноземної держави (ч. 3 ст. 127 КК України в редакції від 01.12.2022 р.), а також розмежування таких контекстуальних ознак, як широкомасштабний або системний напад на цивільне населення.

Методичні рекомендації сприятимуть і правильному визначенню уповноваженими суб'єктами предмета доказування, контекстуальних елементів злочинів проти людяності, що є необхідною умовою формування сталої та узгодженої практики їх кваліфікації, забезпечення ефективного притягнення винних до відповідальності та належного виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері боротьби з найтяжчими міжнародними злочинами.

Розділ 1

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Злочини проти людяності належать до категорії найтяжчих міжнародних злочинів, оскільки вони посягають на фундаментальні права і свободи людини та створюють загрозу існуванню цілих груп населення. Їхньою відмінною рисою є масштабність, системність та організований характер, що свідчить про особливу суспільну небезпечність таких діянь. Подібні кримінальні правопорушення не обмежуються рамками національної юрисдикції, адже мають міжнародний резонанс та потребують узгодженої реакції світової спільноти.

Ці злочини були кодифіковані на міжнародному рівні після закінчення Другої світової війни у статутах міжнародних військових трибуналів; у Женевській конвенції 1949 р. та Додаткових протоколах 1977 р.; у статутах спеціальних міжнародних кримінальних трибуналів для колишньої Югославії, щодо Руанди, Спеціального суду для Сьєрра-Леоне. На сьогодні Римський статут Міжнародного кримінального суду містить найповніший перелік злочинів, що караються міжнародним кримінальним судочинством.

Відповідно до статті 6 (с) Статуту Міжнародного військового трибуналу 1945 р. злочинами проти людяності визначалися: «вбивство, знищення, поневолення, депортація та інші нелюдські дії, скоєні проти цивільного населення до або під час війни; або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами під час скоєння будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, або у зв'язку з ним, незалежно від того, чи порушує він внутрішнє законодавство країни, де він був вчинений»².

У свою чергу, Женевська конвенція 1949 р. не містить прямого визначення злочинів проти людяності. Замість конкретної назви аналізованих злочинів конвенція оперує загальним поняттям «серйозні порушення», визначаючи їх як «такі порушення, що охоплюють такі дії, якщо їх здійснено проти осіб або власності, які перебувають під захистом цієї Конвенції:

² Charter of the International Military Tribunal at Nuremberg. URL : <https://www.measboralaws.com/images/pdf/laws-regulation/86ef3489e6bb71b0928c9bebbd937d22.pdf>.

- навмисне вбивство, тортури або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, які умисно спричиняють великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю;
- незаконна депортація, переміщення або ув'язнення особи, що перебуває під захистом, або взяття заручників;
- примушення особи, що перебуває під захистом Конвенцій (цивільної особи чи військовополоненої), служити у збройних силах ворожої держави;
- позбавлення особи, що перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією;
- захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю і здійснюване незаконним чином і безцільно»³.

Додатковий протокол I розширює та деталізує злочини, що вважаються серйозними порушеннями Женевських конвенцій. Діяння, що кваліфікуються як серйозні порушення в конвенціях, є серйозними порушеннями Додаткового протоколу I, якщо вони вчинені проти:

- осіб, що перебувають під владою супротивної сторони та захищені Женевськими конвенціями та Додатковим протоколом I;
- поранених, хворих або тих, хто зазнав корабельної аварії супротивної сторони;
- медичного або релігійного персоналу, медичних формувань або санітарного транспорту, що перебувають під контролем супротивної сторони та захищені Додатковим протоколом I⁴.

Крім того, наступні дії, що порушують Додатковий протокол I, вважаються серйозними порушеннями, якщо вони вчинені навмисно та спричиняють смерть або серйозне ушкодження здоров'я:

- перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу;
- здійснення невибіркового нападу, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, знаючи, що такий напад спричинить надмірні втрати життя, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів;
- здійснення нападу на споруди або установки, що містять небезпечні сили, знаючи, що такий напад спричинить надмірні втрати

³ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

⁴ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

життя, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів;

- перетворення невійськових об'єктів та демілітаризованих зон на об'єкт нападу;
- перетворення особи на об'єкт нападу, усвідомлюючи, що вона поза бойовими діями;
- віроломне використання, з порушенням статті 37 «Заборона віроломства», розпізнавальної емблеми Червоного хреста, Червоного півмісяця або Червоного лева та сонця чи інших захисних знаків, визнаних конвенціями або цим Протоколом.

Зокрема, віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри⁵.

Наступні дії також вважаються серйозними порушеннями, якщо вони вчинені навмисно та з порушенням Женевських конвенцій або Додаткового протоколу I, навіть якщо вони не призводять до смерті або серйозної шкоди здоров'ю:

- переміщення окупаційною державою частини власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього населення окупованої території або його частини в межах цієї території або за її межі;
- невинуватна затримка в репатріації військовополонених або цивільних осіб;
- практика апартеїду та інші нелюдські та принизливі практики, що пов'язані з порушенням особистої гідності, на основі расової дискримінації;
- перетворення чітко розпізнаваних історичних пам'ятників, творів мистецтва або місць культу, які становлять культурну чи духовну спадщину народів і яким було надано особливий захист за спеціальною домовленістю, наприклад у рамках компетентної міжнародної організації, на об'єкт нападу, що спричиняє в результаті їх значне руйнування, коли немає доказів порушення протилежною стороною статті 53 (b) і коли такі історичні пам'ятники, твори мистецтва та місця культу не розташовані в безпосередній близькості від військових цілей;
- позбавлення особи, захищеної конвенціями, права на справедливий та законний суд⁶.

Стаття 5 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії до злочинів проти людяності відносить такі

⁵ Там само.

⁶ Там само.

злочини, скоєні в умовах збройного конфлікту міжнародного чи внутрішнього характеру та спрямовані проти будь-якого цивільного населення:

- (a) вбивство;
- (b) знищення;
- (c) поневолення;
- (d) депортація;
- (e) ув'язнення;
- (f) тортури;
- (g) зґвалтування;
- (h) переслідування за політичними, расовими та релігійними мотивами;
- (i) інші нелюдські діяння⁷.

У ст. 3 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди вказано, що до злочинів проти людяності слід віднести такі злочини, що скоєні в межах широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення за національними, політичними, етнічними, расовими чи релігійними ознаками:

- (a) вбивство;
- (b) винищення;
- (c) поневолення;
- (d) депортацію;
- (e) ув'язнення;
- (f) тортури;
- (g) зґвалтування;
- (h) переслідування за політичними, расовими та релігійними мотивами;
- (i) інші нелюдські діяння⁸.

Статтею 2 Статуту Спеціального суду для Сьєрра-Леоне до злочинів проти людяності віднесено злочини, що вчиняються як частина широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення:

- a. Вбивство;
- b. Винищення;
- c. Поневолення;

⁷ Article 5 – Crimes against humanity. Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 25 May 1993. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/icty-statute-1993/article-5?activeTab=>.

⁸ Article 3 – Crimes against humanity. Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8 November 1994. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/ictw-statute-1994/article-3?activeTab=>.

- d. Депортацію;
- e. Ув'язнення;
- f. Тортури;
- g. Згвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність та будь-яку іншу форму сексуального насильства;
- h. Переслідування за політичними, расовими, етнічними чи релігійними мотивами;
- i. Інші нелюдські діяння⁹.

Закон про створення надзвичайних палат у судах Камбоджі до злочинів проти людяності відносить будь-які дії, вчинені в межах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, за національними, політичними, етнічними, расовими чи релігійними мотивами, такі як:

- вбивство;
- знищення;
- поневолення;
- депортація;
- ув'язнення;
- тортури;
- згвалтування;
- переслідування за політичними, расовими та релігійними мотивами;
- інші нелюдські діяння¹⁰.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) містить найновіший та найширший перелік конкретних кримінальних діянь, що можуть становити злочини проти людяності. У ст. 7 Римського статуту зазначається, що для цілей цього Статуту «злочин проти людяності» означає будь-яке з наступних діянь, коли воно вчиняється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням нападу:

- вбивство;
- винищення;
- поневолення;

⁹ Article 2 – Crime against humanity. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone and Statute of the Special Court for Sierra Leone, 16 January 2002. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/scsl-agreement-2002/article-2?activeTab=default>.

¹⁰ Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006). URL : https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf.

- депортація або насильницьке переселення населення;
- позбавлення волі або інше суворе позбавлення фізичної свободи з порушенням основоположних норм міжнародного права;
- тортури;
- зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства;
- переслідування будь-якої ідентифікованої групи чи колективу за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як визначено в пункті 3, або за іншими ознаками, які загально визнані як неприпустимі згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним у цьому пункті, або будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;
- насильницьке зникнення осіб;
- злочин апартеїду;
- інші нелюдські дії аналогічного характеру, що навмисно спричиняють сильні страждання або серйозні тілесні ушкодження або ушкодження психічного чи фізичного здоров'я¹¹.

Для цілей пункту 1:

«Напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення» означає поведінку, що передбачає вчинення багаторазових дій, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення, відповідно до або на підтримку політики держави чи організації щодо вчинення такого нападу;

«Винищення» включає навмисне створення умов життя, зокрема позбавлення доступу до їжі та ліків, розрахованих на знищення частини населення;

«Поневолення» означає здійснення будь-якого або всіх повноважень, пов'язаних з правом власності на особу, та включає здійснення таких повноважень у процесі торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми;

«Депортація або примусове переміщення населення» означає примусове переміщення відповідних осіб шляхом вигнання або інших примусових дій з району, в якому вони законно перебувають, без підстав, дозволених міжнародним правом;

«Катування» означає навмисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або контролем обвинуваченого; за винятком того, що катування не

¹¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

включають біль або страждання, що виникають виключно внаслідок законних санкцій, є їхньою невід'ємною частиною або є випадковими до них;

«Примусова вагітність» означає незаконне утримання жінки, яка була примусово завагітніла, з метою вплинути на етнічний склад будь-якого населення або вчинити інші серйозні порушення міжнародного права. Це визначення жодним чином не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності;

«Переслідування» означає навмисне та серйозне позбавлення основоположних прав, що суперечить міжнародному праву, через приналежність до групи чи колективу;

«Злочин апартеїду» означає нелюдські діяння, подібні до тих, що зазначені в пункті 1, скоєні в контексті інституціоналізованої системи систематичного гноблення та панування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або групами та скоєні з наміром підтримувати цей режим;

«Насильницьке зникнення осіб» означає арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією, або з їхнього дозволу, підтримки чи мовчазної згоди, з подальшою відмовою визнати це позбавлення свободи або надати інформацію про долю чи місцезнаходження цих осіб з наміром позбавити їх захисту закону на тривалий період часу¹².

Для цілей цього Статуту розуміється, що термін «гендер» стосується двох статей, чоловічої та жіночої, в контексті суспільства. Термін «гендер» не має жодного значення, відмінного від вищезазначеного.

Щоб протидіяти ризику безкарності для винних у злочинах проти людяності, 26 листопада 1968 р. було прийнято Конвенцію про незастосування строку давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності (Резолюція Генеральної Асамблеї 2391¹³).

У цій конвенції вказано, що такі злочини не підлягають жодному строку давності, а це означає, що кримінальне переслідування може бути розпочато проти виконавців таких злочинів у будь-який час, навіть через роки після подій. Слід зауважити, що на той час лише 55 держав ратифікували зазначену конвенцію. Однак цей принцип був включений до Римського статуту, підписаного в 1998 р. та ратифікованого 124 державами в 2024 р. Так, ст. 29 цього статуту передбачає, що «до

¹² Там само.

¹³ Practice relating to Rule 160. Statutes of Limitation. UN Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/ru/customary-ihl/v2/rule160>.

злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, не застосовуються будь-які строки давності». Тобто, згідно зі ст. 5 Римського статуту злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії не підлягають жодному строку давності¹⁴.

Доповнення Кримінального кодексу України новою статтею 442-1 «Злочини проти людяності» стало важливим кроком на шляху до гармонізації національного законодавства про кримінальну відповідальність з нормами міжнародного права.

Стаття 442-1 КК України передбачає відповідальність за переслідування, депортації, насильницькі переміщення, сексуальне насильство, катування, рабство, насильницькі зникнення та інші дії, що супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю. У ч. 2 зазначеної статті законодавець виокремлює такі злочини, як апартеїд, винищення та масові вбивства¹⁵.

Наявність цієї норми у вітчизняному законодавстві має подвійне значення: по-перше, вона є інструментом захисту прав людини всередині держави; по-друге, слугує виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері протидії злочинам проти людяності, що були визначені у Статуті Нюрнберзького трибуналу, Римському статуті Міжнародного кримінального суду та інших актах міжнародного права.

Актуальність дослідження ст. 442-1 КК України зумовлена сучасними реаліями, коли світ продовжує стикатися з випадками масових порушень прав людини під час збройних конфліктів. Для України, яка наразі потерпає від збройної агресії, ця проблема набуває особливого значення, оскільки документування та кваліфікація зазначених злочинів стає невід'ємною частиною забезпечення справедливості та відновлення прав постраждалих.

Отже, ст. 442-1 КК України не лише закріплює кримінальну відповідальність за найтяжчі прояви порушення прав людини, а й відображає прагнення держави забезпечити захист людської гідності, утвердити принцип невідворотності покарання та зробити свій внесок у підтримання міжнародного правопорядку.

На сьогодні ст. 442-1 «Злочини проти людяності» КК України встановлено кримінальну відповідальність за такі діяння:

1. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або

¹⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

¹⁵ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

систематичного нападу на цивільне населення:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;

2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;

3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;

4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;

5) оборнення в рабство або торгівлі людьми;

6) насильницького зникнення;

7) незаконного позбавлення волі;

8) катування;

9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю, -

карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років¹⁶.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є права і свободи людини, гарантовані Конституцією України та міжнародним правом, а також безпека людства і міжнародний правопорядок.

Додатковими об'єктами злочину виступають:

- життя та здоров'я людини;
- свобода та особиста недоторканність;
- честь і гідність особи;
- право на недискримінацію;
- гуманітарні принципи під час збройних конфліктів.

Об'єктивна сторона злочину характеризується вчиненням активних дій, що завжди спрямовані проти цивільного населення. Тобто вчинення широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне

¹⁶ Там само.

населення, що виражається у таких формах:

- переслідування за ознаками дискримінації;
- депортація чи насильницьке переміщення населення;
- сексуальне насильство у різних формах (зґвалтування, примусова вагітність, стерилізація тощо);
- оборнення в рабство чи торгівля людьми;
- насильницьке зникнення;
- незаконне позбавлення волі;
- катування;
- інші умисні нелюдські діяння, що спричинили значні страждання;
- злочин апартеїду, винищення або масові вбивства.

Під нападом на цивільне населення слід розуміти багаторазове (два і більше разів) вчинення будь-якого з діянь, зазначених у цій статті, проти цивільного населення на виконання або на підтримку політики держави чи організації, що спрямована на вчинення такого нападу¹⁷.

Під насильницьким зникненням слід розуміти арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або з приховуванням даних про долю такої людини чи місце її перебування, а так само відмову від визнання факту арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі чи приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування.

Термін «злочин апартеїду» у ст. 442-1 КК України вживається у значенні, наведеному в Міжнародній конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р. Тобто це нелюдські дії, що вчиняються з метою встановлення та підтримання панування однієї расової групи людей над будь-якою іншою расовою групою людей та її систематичного гноблення, а саме:

- а) позбавлення члена або членів расової групи або груп права на життя та свободу особистості шляхом:
 - вбивства членів расової групи або груп;
 - заподіяння членам расової групи чи груп серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу та посягання на їхню свободу чи гідність у результаті застосування до них катувань або жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження та покарання;
 - довільного арешту і незаконного утримання в тюрмах членів

¹⁷ Там само.

расової групи чи груп;

б) умисне створення для расової групи чи груп таких життєвих умов, які розраховані на її чи їх повне або часткове фізичне знищення;

с) будь-які заходи законодавчого характеру та інші заходи, розраховані на те, щоб перешкодити участі расової групи чи груп у політичному, соціальному, економічному й культурному житті країни, та умисне створення умов, що перешкоджають повному розвиткові такої групи чи груп, зокрема шляхом позбавлення членів расової групи чи груп основних прав і свобод людини, включно з правом на працю, правом на створення й визнання профспілок, правом на освіту, правом залишати свою країну і повертатися до неї, правом на громадянство, правом на свободу пересування та вибору місця проживання, правом на свободу переконань і вільне їх виявлення і правом на свободу мирних зборів та асоціацій;

д) будь-які заходи, у тому числі законодавчого характеру, спрямовані на поділ населення за расовою ознакою шляхом створення ізольованих резервацій і гетто для членів расової групи чи груп, заборони змішаних шлюбів між членами різних расових груп, експропріації земельної власності, що належить расовій групі чи групам або їхнім членам;

е) експлуатація праці членів расової групи чи груп, зокрема використання їхньої примусової праці;

ф) переслідування організацій та осіб шляхом позбавлення їх основних прав і свобод за те, що вони виступають проти апартеїду¹⁸.

З погляду права у ст. 1 згаданої конвенції 1973 р. особливе значення має положення про те, що злочин апартеїду знаходить свій прояв у відповідній державній політиці та практиці. Отже, необхідною умовою встановлення актів апартеїду є не лише доведення конкретних дій – таких як убивства, використання примусової праці та інших діянь, що безпосередньо спричиняють систематичне пригнічення й утиски за расовою ознакою, – але й виявлення будь-яких заходів, зокрема законодавчих, які формують цілісну систему політики апартеїду. Саме наявність такої системи свідчить про винний умисел, що є обов'язковою складовою об'єктивної сторони злочину апартеїду.

Під *винищенням* слід розуміти позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу

¹⁸ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 30 November 1973. URL : <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201015/volume-1015-i-14861-english.pdf>.

до води, продуктів харчування або лікарських засобів¹⁹.

Під *катуванням* слід розуміти умисне заподіяння особі сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання²⁰.

Суб'єкт злочину загальний – фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

Принагідно зауважимо: характер таких злочинів свідчить про те, що найчастіше вони вчиняються:

- представниками влади;
- військовослужбовцями;
- учасниками організованих груп чи формувань;
- особами, які виконують злочинну політику держави чи організації.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює, що її дії є частиною масштабного чи систематичного нападу на цивільне населення, передбачає суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання.

Щодо мотивів вчинення злочинів проти людяності, то вони можуть бути різними (політичними, ідеологічними, національними, расовими, релігійними, економічними чи іншими, пов'язаними з дискримінацією та досягненням іншої злочинної мети).

Частина 2 ст. 442-1 КК України містить кваліфікований склад розглядуваного злочину, а саме:

2. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств -

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Під час кваліфікації варто враховувати, що перелічені у ч. 1 ст. 442-1 КК України суспільно небезпечні діяння вже передбачені в інших статтях Особливої частини КК України як самостійні кримінальні правопорушення.

Отже нової ст. 442-1 КК України про злочини проти людяності ґрунтується на ст. 7 Римського статуту. Контекстуальним елементом злочинів проти людяності є широкомасштабний або системний напад на цивільне населення. Отже, проблематика розмежування окремих форм воєнних злочинів і злочинів проти людяності полягатиме у відокремленні їхніх контекстуальних ознак, а також конкретних проявів об'єктивної сторони суміжних складів злочинів.

¹⁹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

²⁰ Там само.

Розділ 2 ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

2.1. Відмежування злочинів проти людяності від окремих форм воєнних злочинів (ст. 438 КК України)

Насамперед необхідно зауважити, що злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України) можуть бути вчинені лише щодо цивільного населення. На відміну від воєнних злочинів (ст. 438 КК України), для них не є обов'язковим контекст збройного конфлікту, адже встановленню підлягають *систематичність* та *широкомасштабність* нападів проти цивільного населення.

Далі перейдемо до більш детального аналізу критеріїв розмежування застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, та інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що призвело до загибелі людини (ч. 2 ст. 438 КК України) від умисного вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення винищення та вбивств (ч. 2 ст. 442-1 КК України).

До чинників, що можуть свідчити про «*широкомасштабність нападу*», можна віднести:

- кількість злочинних діянь, скоєних під час нападу; задіяні в нападі матеріально-технічне забезпечення та ресурси;
- кількість потерпілих; часовий та географічний масштаби атаки; зміна етнічного, релігійного, расового чи політичного складу загального населення;
- або сукупний вплив нападу на населення.

Чинниками, що їх слід враховувати при визначенні того, чи був напад *систематичним*, є:

- наявність закономірності у скоєнні злочинних діянь;
- напади повторювані і скоординовані в часі і просторі;
- причетність політичної або військової влади до нападу;
- наявність спрямованих проти цивільного населення плану або політики;
- прийняття та інституціоналізація дискримінаційних процедур щодо цивільного населення;

– та використані під час нападу засоби та методи.

Наприклад, першою міжнародною доповіддю, що привернула увагу саме до *систематичних обстрілів цивільних людей* російськими дронами, стала спеціальна доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, в якій було ґрунтовно задокументовано систематичні атаки російських безпілотних літальних апаратів по цивільним людям у місті Херсон та інших населених пунктах правобережної частини Херсонської області²¹.

У цьому документі Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні дійшла висновку, що російські збройні сили вчинили злочини проти людяності у виді вбивств та воєнні злочини у виді нападів на цивільне населення в результаті багатомісячних та систематичних атак дронів на цивільних осіб на правому березі Дніпра в Херсонській області України.

Загалом із липня 2024 р. російські війська неодноразово вбивали та завдавали поранень цивільному населенню на території протяжністю понад 100 км уздовж правого берега Дніпра на Херсонщині. У доповіді повідомляється, що атаки дронів були широкомасштабними, систематичними та здійснювалися в межах скоординованої державної політики. Напади здійснювалися регулярно та за схожою схемою, що свідчить про їхній плановий, організований і цілеспрямований характер. Немає інформації про те, що російська військова та цивільна влада вжила будь-яких заходів для запобігання або припинення вчинення злочинів²².

Таким чином, обстріли здійснювалися на ділянках довжиною понад 100 км уздовж правого берега Дніпра – на підконтрольній Україні частині Херсонської області. Ця територія охоплює кілька міських та сільських населених пунктів. Комісія виявила такі інциденти у місті Херсоні та ще 16 населених пунктах. Кількість постраждалих і масштаб ураженої території свідчать про те, що *атаки були широкомасштабними*²³.

Атаки дронів здійснювалися регулярно, протягом понад десяти місяців. Мешканці повідомляли про атаки, що відбуваються щодня або навіть кілька разів на день. За їхніми словами, всі в цих місцях знають когось, хто став ціллю дрона, а деякі люди або об'єкти неодноразово піддавалися атакам. Більшість атак відбувалися в денний час із гарною

²¹ «Вони на нас полюють»: Систематичні атаки дронів на мирних жителів Херсона. Незалежна міжнародна комісія з розслідування щодо України. A/HRC/59/CRP.2. *United Nations*. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-59-crp2-ua.pdf>.

²² Там само.

²³ Там само.

видимістю, що усунуло сумніви щодо характеру цілі. Навмисне і регулярне повторення цих злочинних дій протягом тривалого періоду з використанням однакових методів демонструє їхній *систематичний характер*²⁴.

Про *масовий* та *систематичний* характер атак свідчить також щоденне розповсюдження відеозаписів ударів та текстів із загрозливим контентом у деяких російських телеграм-каналах. Їхній зміст вказує на те, що їх могли отримати виключно з оригінального відеозапису дронів. Там є кадри, як дрони переслідують мирних жителів і скидають на них вибухівку, внаслідок чого постраждали отримують поранення або гинуть. Один із телеграм-каналів, що викладає такі матеріали, має понад 50 тис. підписників і офіційно зареєстрований у російській федерації. З кінця серпня 2024 р. цей канал майже щодня розміщує відео атак та супровідний текст із загрозливим контентом. Кілька інших телеграм-каналів поширювали подібні пости. Мабуть, ці телеграм-канали контролюються військовими підрозділами, відповідальними за атаки, або особами, тісно пов'язаними з ними²⁵.

Ба більше, аналіз сотень відеозаписів атак свідчить, що особи, які коїли ці злочини, мали гарну видимість цілей під час завдання ударів. Відеозаписи, переглянуті зазначеною комісією, вказують на те, що оператор дрона дистанційно стежить за ціллю в режимі реального часу, вибирає її та скидає на неї одну або кілька вибухівок. Іноді також використовуються дрони-камікадзе, оснащені подібними камерами, котрі вибухають при зіткненні з ціллю. У відеозаписах, розглянутих Комісією, цілі були явно цивільними. Проте дрони продовжували переслідувати й завдавати ударів, що свідчить *про навмисний характер атак на цивільних осіб*²⁶.

Звіт згаданої комісії спонукав Офіс Генерального прокурора до активізації правозастосовної практики щодо кваліфікації нападів у Херсонській та Запорізькій областях за ст. 442-1 КК України²⁷.

Щодо атак збройних сил агресора на цивільні об'єкти енергетичної інфраструктури України, то такі дії доцільно кваліфікувати за п. 9 ч. 1 ст. 442-1 КК України як «інші умисні нелюдські діяння, які супроводжуються заподіянням сильних страждань», вчинені в межах широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Широкомасштабність та систематичність нападу на цивільне населення як ознаки складів злочинів проти людяності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2025. № 3 (36). С. 8. URL : <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/659/720>.

Зокрема, додатковим підтвердженням наявності значних страждань цивільних осіб, а також цілеспрямованого характеру державної політики держави-агресора щодо їх заподіяння є інтенсифікація ударів по енергетичній системі саме в холодний період року. У цей час вплив низьких температур набуває критичної небезпеки для життя і здоров'я людей та здатний істотно погіршувати умови їхнього існування і загальну якість життя.

Таким чином, *широкомасштабність нападу на цивільне населення* виявляється у відносно великій кількості потерпілих та/або великій кількості атак, актів переслідування. Зазначені аспекти широкомасштабності можуть фіксуватися як відокремлено, так і у їхній сукупності. Юридично важливою є кількість атак та/або кількість їхніх жертв, та/або географічний масштаб нападу. Вимагається, щоб окремий злочин був прикладом повторення подібних злочинів або частиною низки таких злочинів (поширена практика). У свою чергу, *систематичність* нападу на цивільне населення як ознака злочинів проти людяності складається з чотирьох елементів:

а) наявність політичної мети, плану, відповідно до якого здійснюється напад, або ідеології у широкому сенсі (знищення, переслідування або ослаблення спільноти);

б) вчинення злочинів у дуже великих масштабах або неодноразове і безперервне вчинення нелюдських діянь, пов'язаних одне з одним;

в) підготовка та використання значних державних або приватних ресурсів, зокрема військових та інших;

г) участь вищого політичного та/або військового керівництва у визначенні та створенні методичного плану²⁸.

2.2. Відмежування злочинів проти людяності від геноциду (ст. 442 КК України)

Принадно зауважимо, що для кваліфікації дій рф під час повномасштабної агресії проти України як злочин геноциду проти українського народу необхідно встановити:

а) що вони направлені проти певної групи людей за ознакою їхньої національної, етнічної, расової чи релігійної приналежності;

б) наявність наміру повного або часткового знищення цієї групи;

в) що такі дії відповідають хоча б одній із форм, передбачених у ст. 442 КК України.

²⁸ Там само. С. 17

У зв'язку зі змінами у 2024 р. законодавчого визначення такої форми геноциду, як «створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення» (п. 3 ч. 1 ст. 442 КК України), далі розглянемо особливості саме її відмежування від злочинів проти людяності.

Зокрема, уточнюючи зміст поведінки, що охоплюється відповідною формою геноциду, міжнародні кримінальні трибунали зазначали, що вона передбачає позбавлення осіб життєво необхідних засобів існування, зокрема їжі, одягу, житла, належних гігієнічних умов і медичної допомоги, а також примушування до надмірних фізичних навантажень або виснажливої праці. Водночас у низці судових рішень перелік конкретних способів умисного створення для певної групи умов життя, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення, подавався без спеціального застереження щодо його невичерпного характеру²⁹; в інших – чітко зазначається про те, що перелік є орієнтовним (неповним) і не виключає інших способів умисного створення таких умов³⁰.

Відповідно до схвалених Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту Елементів злочинів, які використовуються Міжнародним кримінальним судом при тлумаченні положень Римського статуту, термін «умови життя» може включати умисне позбавлення ресурсів, необхідних для виживання, таких як їжа або медичні послуги, або *систематичне виселення* із постійного місця проживання, але не обмежується ним³¹.

Зокрема, воєнні злочини, що виявляються у формі незаконної депортації або примусового переміщення, стали системною проблемою для української системи кримінальної юстиції. Йдеться про переміщення цивільних осіб – наприклад дітей, ув'язнених і людей похилого віку – з тимчасово окупованих територій України до російської федерації або на інші окуповані території. Такі дії можуть отримувати правову кваліфікацію як воєнний злочин, оскільки відповідно до ст. 49 Женевської Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни від 14 серпня 1949 р. *забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, із окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.*

²⁹ The Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda (Judgement and Sentence). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ict/1999/en/61942>.

³⁰ The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. URL : <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/50/Akayesu/>.

³¹ Elements of Crimes. International Criminal Court, 2013. 38 p. URL : <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

Наприклад, Комунарський районний суду м. Запоріжжя, розглянувши в режимі спеціального судового провадження в залі суду кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12023082320002379 від 20 жовтня 2023 р. за обвинуваченням ОСОБА_6 і ОСОБА_7 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 і ч. 1 ст. 438 КК України, встановив, що факт депортації підтверджується копією документів, які були надані представниками окупаційної влади потерпілому: так званими рішенням про депортацію та позивною заявою про поміщення до установи для утримання іноземців та осіб без громадянства. Вказаними документами підтверджуються як сам факт депортації за межі України потерпілого, так і безпосередня причетність до прийняття вказаного рішення обвинувачених ОСОБА_7 та ОСОБА_6. Вказані документи узгоджуються з показаннями потерпілого та під час судового розгляду не ставились під сумнів сторонами.

Додатково показання потерпілого підтверджуються протоколом огляду телеграм-каналу «ОСОБА_18». Оглянута публікація підтверджує покази потерпілого щодо того, що стосовно нього було прийнято рішення про депортацію. Разом з цим відомості, що здобуті в ході огляду, опосередковано підтверджують показання потерпілого щодо причин прийняття такого рішення: є сумнівним твердження, що зроблено невстановленою особою-репортером на відео стосовно того, що причиною депортації є здійснення потерпілим передачі розвідувальних даних за допомогою месенджерів. Правова система російською федерації належить до романо-германської правової сім'ї і є формально подібною правовій системі України. Поза розумним сумнівом перебуває той факт, що будь-які дії щодо збирання інформації про переміщення військ та їх подальшу передачу за законодавством російської федерації мали б наслідком порушення кримінальної справи за фактом шпигунства, диверсії або інших подібних злочинів залежно від конкретних обставин. Вказані дії були б предметом розгляду саме кримінального судочинства, а ніяк не справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням порядку перебування на «території Російської Федерації», про що свідчать, зокрема, долучені потерпілим документи та протокол огляду від 01.02.2024.

Проаналізувавши вказані докази, суд дійшов висновку, що причиною рішення про депортацію потерпілого, поза розумним сумнівом, не є забезпечення безпеки населення або особливо вагомі причини військового характеру.

Даючи оцінку діям обвинувачених ОСОБА_7 та ОСОБА_6, суд дійшов висновку, що за результатами судового розгляду встановлено, що ОСОБА_6, будучи наділений окупаційною владою повноваженнями керівника «Управління по вопросам міграции» у

незаконному правоохоронному органі, який має назву «ГУ МВД России по Запорожской области», та здійснюючи свою протиправну діяльність в інтересах держави-агресора, з метою підтримання окупаційної влади на території Запорізької області, діючи умисно, з власних ідеологічних мотивів, використовуючи незаконно узурповані у результаті збройної агресії РФ щодо суверенітету та територіальної цілісності України владні повноваження на тимчасово окупованій території, достовірно знаючи, що внаслідок збройної агресії російською федерацією тимчасово окуповано територію Пологівського району Запорізької області, в порушення вищевказаних норм міжнародного гуманітарного права 16.10.2023, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, за попередньою змовою з ОСОБА_7, який також був наділений окупаційною владою повноваженнями керівника правоохоронного органу, а саме зайняв посаду т.в.о. керівника незаконного правоохоронного органу «ГУ МВД России по Запорожской области», та іншими невстановленими особами з-поміж представників збройних формувань РФ, окупаційної адміністрації – громадян України, які сприяють окупаційній владі у проведенні підривної діяльності проти України, спільно з ОСОБА_7 прийняв рішення про нелегальну депортацію громадянина України ОСОБА_8 за межі України, про що 16.10.2023 склав та підписав документ, який має назву «Решение о депортации». Того дня, а саме 16.10.2023, зазначене рішення було затверджено т.в.о. керівника («Врио начальника») незаконного правоохоронного органу, який має назву «ГУ МВД России по Запорожской области», ОСОБА_7, вчинили порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тобто у порушення статей 27, 31, 32, 33, 41, 42, 43, 49, 147 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949, статей 11, 51, 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 12.08.1949, вчинені за попередньою змовою групою осіб.

Зважаючи на наведене, суд кваліфікував дії ОСОБА_6 та ОСОБА_7 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вчинене за попередньою змовою групою осіб³².

³² Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя у справі № 333/5566/24 від 26 лютого 2025 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125791333>.

Тобто незаконну депортацію або переміщення *однієї або кількох осіб*, що перебувають під захистом Женевських конвенцій, слід кваліфікувати за ст. 438 КК України як воєнний злочин, що виражається у формі іншого порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У практиці міжнародних кримінальних трибуналів окрема увага зверталася на такий спосіб умисного створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення групи, як *депортація*. Зокрема, було констатовано, що «недостатньо лише депортувати групу або її частину. Необхідно чітко розрізняти фізичне знищення і просте розпорошення (розпад) групи. Саме собою вигнання групи або її частини не є достатнім для кваліфікації як геноциду³³.

Так, наприклад, Судова палата Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії дійшла висновку про те, що надані стороною обвинувачення докази виявилися недостатніми для кваліфікації насильницького переміщення жінок і дітей із-поміж боснійських мусульман зі Сребрениці та Жепи як дій, що становлять умисне створення умов життя, спрямованих на фізичне знищення відповідної групи. Суд також зазначив, що не може дійти висновку, що умови, створені внаслідок переміщення, були об'єктивно ймовірними для призведення до знищення групи³⁴. Разом із цим такі дії можуть підпадати під такі ознаки, якщо вони супроводжуються умисним позбавленням доступу до життєво необхідних умов – зокрема їжі, медичної допомоги, житла тощо (що, як правило, має місце у разі систематичних вигнань) – і внаслідок цього розраховані на фізичне знищення членів групи. Згадка про «систематичне виселення із постійного місця проживання» має тлумачитися з урахуванням цього підходу³⁵.

Тобто депортація сама собою не є способом такої форми геноциду, як створення умов життя, розрахованих на повне чи часткове фізичне знищення групи, оскільки фізичне знищення слід відрізняти від простого розпорошення групи або вигнання її членів. Для кваліфікації певної ситуації як створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення

³³ Prosecutor v. Milomir Stakic (Trial Judgement). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2003/en/40192>.

³⁴ Prosecutor v. Vujadin Popović (Judgment). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2010/en/33661>.

³⁵ Андрушко П. П. Створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення, як форма геноциду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. Ч. 3. С. 29. URL : <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338645/326978>.

захищеної групи, достатньо, щоб ці умови об'єктивно мали здатність спричинити знищення принаймні частини групи; натомість фактична смерть окремих осіб унаслідок таких умов не є необхідною³⁶.

Крім цього, депортація або примусове переміщення цивільного населення в окремих випадках може кваліфікуватися як злочин геноциду, оскільки однією з форм вчинення геноциду є примусове переміщення дітей з однієї групи в іншу. Для встановлення складу відповідного злочину необхідно довести наявність низки спеціальних ознак, поміж яких ключове значення має спеціальна мета – намір повністю або частково знищити певну групу населення (національну, етнічну, расову чи релігійну) як таку. Отже, у цьому контексті переміщення дітей розглядається не лише як зміна їхнього місця перебування, а й як дія, спрямована на знищення захищеної групи шляхом позбавлення її можливості до відтворення.

Таким чином, у контексті російсько-української війни дії, пов'язані з блокуванням населених пунктів, руйнуванням об'єктів цивільної інфраструктури, перешкоджанням евакуації населення, обмеженням доступу до гуманітарної допомоги тощо, можуть розглядатися як створення умов життя, спрямованих на фізичне знищення захищеної групи. Водночас така кваліфікація можлива лише за умови доведення спеціального наміру знищити відповідну групу як таку, що становить основну складність у доказуванні цієї форми геноциду.

В аспекті відмежування від воєнного злочину та геноциду необхідно підкреслити, що депортація або примусове переміщення населення за відповідних умов може становити злочин проти людяності. За панівною більшістю ознак такий злочин не відрізняється від аналогічного воєнного злочину, однак не вимагає вчинення в умовах збройного конфлікту. Основна різниця полягає в тому, що він вчиняється в межах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено³⁷.

³⁶ Там само. С. 30.

³⁷ Стандарти розслідування воєнного злочину «Незаконна депортація або переміщення»: метод. рекомендації. Київ, 2025. С.16. URL : https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/standards.unlawful-deportation-or-transfer_web.pdf.

2.3. Відмежування злочинів проти людяності від катування, вчиненого представником іноземної держави (ч. 3 ст. 127 КК України)

Російська влада та військові продовжують систематично катувати та жорстоко поводитися з українськими військовополоненими та цивільними особами, позбавленими волі внаслідок конфлікту, що становить воєнні злочини та злочини проти людяності. Багато затриманих перебувають у жахливих умовах утримання, позбавлені належного харчування, санітарно-гігієнічних умов та медичної допомоги. У березні Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні (СОІ) дійшла висновку, що російська влада скоювала злочини проти людяності у виді катувань відповідно до «скоординованої державної політики»³⁸.

Так, наприклад, штатний персонал та підрозділи спеціального призначення федеральної пенітенціарної служби були основними виконавцями катувань у слідчих ізоляторах на окупованих росією територіях України та в російській федерації, під час жорстоких «процедур прийому», щоденних жорстоких практик та покарань, а також допитів. Збройні сили росії були основними виконавцями катувань у середніх та імпровізованих слідчих ізоляторах на окупованих територіях.

Із урахуванням того, що наприкінці 2022 р., ще до ратифікації Римського статуту та систематизації судової практики щодо притягнення представників рф до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, було доповнено ст. 127 «Катування» КК України частиною 3 про відповідальність за діяння, передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені представником держави, у тому числі іноземної, можна припустити, що в частині визнання суб'єктом кримінального правопорушення представників іноземної держави такі зміни були зумовлені потребою у створенні превентивного механізму та забезпеченні можливості притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців та інших представників держави-агресора.

Наразі такі зміни зумовлюють потребу у встановленні ознак розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 127 КК України, якщо вони вчинені представниками рф, а також кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 та ст. 442-1 КК України.

Аналогічна думка висловлюється також вченими та практиками, які зазначають, що злочин катування за КК України корелює з однойменним

³⁸ Ukraine Events of 2025. *Human Rights Watch*. URL : <https://www.hrw.org/world-report/2026/country-chapters/ukraine>.

злочином проти людяності за міжнародним звичаєвим правом, оскільки характеризується умисним (тобто свідомим) заподіянням фізичного або психічного болю чи страждання з певною метою. Однак при цьому наголошується, що звичайний злочин катування не характеризується тим, що акт катування вчинявся в контексті широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення (тобто як контекстуальний елемент злочинів проти людяності)³⁹.

Наведене також підтверджується результатами аналізу судової практики, зокрема вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях за фактом вчинення катувань представниками рф, що дозволяють констатувати відсутність випадків притягнення останніх до відповідальності за ч. 3 ст. 127 КК України та ст. 442-1 КК України.

В усіх випадках такі особи були визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України. Наприклад, відповідно до вироку Херсонського міського суду Херсонської області у справі №766/10363/24 визнано винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень (злочинів), передбачених ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України громадянина рф ОСОБА_5, який будучи достовірно обізнаним про те, що між рф та Україною відбувається міжнародний збройний конфлікт, за попередньою змовою з іншими невстановленими досудовим розслідуванням військовослужбовцями рф, перебуваючи в окупованому с. Білозерка, Херсонського району, Херсонської області, умисно, тобто усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, порушуючи ст. 147 Конвенції незаконно утримував цивільних осіб, а саме потерпілих ОСОБА_6 та ОСОБА_7, у приміщеннях захопленої будівлі Білозерського районного суду Херсонської області за адресою: вул. Дмитра Яворницького, 97, с. Білозерка, Херсонський район, Херсонської області, застосовуючи до них жорстоке поводження, катування, з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу⁴⁰.

Аналіз положень Римського статуту дозволяє встановити декілька основних ознак катування, вчиненого в межах воєнних злочинів, а також

³⁹ Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини.. *Національна школа суддів України*. С. 513. URL : <https://nsj.gov.ua/files/1687510022Міжнародні%20злочини%20Настільна%20Книга%20Судді.pdf>

⁴⁰ Вирок Херсонського міського суду Херсонської області у справі №766/10363/24 від 19 лютого 2026 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134189507>

злочинів проти людяності.

Для воєнних злочинів такими ознаками є:

1) катування вчинено в межах плану чи політики збройного конфлікту;

2) катування вчинено в межах широкомасштабного вчинення воєнних злочинів.

Аналогічна позиція викладена і в судових вироках, у переважній більшості яких акцентується увага на тому, що катування було вчинено з умислом на жорстоке поводження з цивільним населенням задля реалізації завдань, пов'язаних зі збройним конфліктом.

Наприклад, Хаджибейський районний суд міста Одеси у справі № 521/14869/23 кваліфікував дії обвинуваченого ОСОБА_3 за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК за кваліфікуючими ознаками: віддання наказу на жорстоке поводження з цивільним населенням та на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни (напад на цивільну особу, пограбування цивільних осіб і конфіскації приватного майна, жорстоке поводження з цивільним населенням, незаконне утримання, застосування тортур і катування), що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

Формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним: ОСОБА_3, будучи співробітником 9 Управління Департаменту оперативної інформації 5 служби федеральної служби безпеки рф, 31 березня 2022 р. (більш точного часу не встановлено), діючи умисно, приймаючи безпосередню участь у вторгненні на територію України, розуміючи характер своїх дій і передбачаючи їх наслідки, віддав наказ невстановленим під час розгляду провадження особам з-поміж працівників федеральної служби безпеки та інших військових підрозділів рф, які діяли під керівництвом ОСОБА_3 та за попередньою змовою з ним, на затримання та незаконне утримання потерпілого ОСОБА_6, а також застосування до останнього тортур та катування.

Так, ОСОБА_3, діючи за попередньою змовою з невстановленими під час розгляду особами з-поміж працівників федеральної служби безпеки та інших військових підрозділів рф, які діяли під його керівництвом та за його наказами, діючи умисно, 31 березня 2022 р. приблизно о 13:00 год., проникли у приміщення квартири АДРЕСА_5, де проживав потерпілий ОСОБА_6 спільно з членами сім'ї (дружина та неповнолітній син). Далі ОСОБА_3 спільно зі вказаними невстановленими військовими збройних сил рф провели у вказаній квартирі незаконний обшук, в ході якого вилучили та привласнили 5000 дол. США, 1000 євро, кавоварку DeLonghi вартістю 27 000 грн, ноутбук Asus вартістю 15 000 грн, ноутбук Samsung вартістю 15 000 грн, системний блок комп'ютера вартістю 13 000

грн, наручний годинник Longines вартістю 2100 євро, фотоапарат та відеокамеру вартістю 200 дол. США (більш точна ідентифікація майна не встановлена), які належать ОСОБА_6.

Далі, погрожуючи застосуванням фізичного насильства щодо дружини та неповнолітньої дитини потерпілого, застосовуючи за наказом ОСОБА_3 фізичне насильство відносно ОСОБА_6, яке виразилось у спричиненні невстановленою досудовим розслідуванням особою 4 ударів кулаками в область тулубу, 1 удару по нозі, 1 удару в ділянку голови, одягли на руки потерпілого пластикові стяжки та шапку на обличчя, чим здійснили незаконне його затримання. Після затримання потерпілого ОСОБА_6, за наказом ОСОБА_3, доставили у невстановлене досудовим розслідуванням приміщення в центрі міста Херсон, де останній незаконно утримувався з 15:00 до 21:00 год. 31 березня 2022 р.

Протягом всього часу незаконного утримання до ОСОБА_6 застосувалась фіксація в одному положенні, а саме сидячи на стільці зі зв'язаними за допомогою пластикових стяжок руками, що за наказом ОСОБА_3 супроводжувалось постійним побиттям руками, ногами, прикладом автомата в ділянки тулуба, голови, ніг потерпілого, від чого ОСОБА_6 втрачав свідомість. Вказаними особами направлялась на потерпілого автоматична зброя. Імітуючи розстріл, невстановлений досудовим розслідуванням військовослужбовець рф здійснив два постріли біля голови ОСОБА_6 з однієї сторони, що супроводжувалося погрозами позбавлення життя потерпілого, його дружини та дитини, завдавши йому сильних моральних та психічних страждань.

Близько 21.00 год. 31.03.2022, після отримання в результаті застосування катувань та тортур згоди ОСОБА_6 на співпрацю з працівниками федеральної служби безпеки рф, підписання відповідних документів останнього було звільнено шляхом вивезення на авто до перехрестя вул. Української та Київської в м. Херсоні.

Таким чином, ОСОБА_3, перебуваючи на території м. Херсон, усвідомлюючи явну злочинність власних дій та бажаючи їх настання, віддав наказ підлеглим особам із-поміж працівників військових підрозділів рф на вчинення нападу на цивільну особу, на пограбування цивільних осіб і конфіскацію приватного майна особи, на жорстоке поводження з цивільним населенням, а саме: незаконне утримання, застосування тортур і катування (завдання ударів по різним частинам тіла) цивільної особи ОСОБА_6.

Дії ОСОБА_3 мали свій вираз у формі нападу на цивільну особу потерпілого ОСОБА_6, пограбування майна потерпілого і конфіскації такого майна не для воєнних цілей, жорстокого поводження з потерпілим, незаконного його утримання, застосування до нього тортур і катування. Виконуючи роль загарбника, ОСОБА_3 діяв не тільки усвідомлено, про що свідчать його активні дії, направлені на

отримання інформації від потерпілого ОСОБА_6, але й послідовно і методично, що свідчить про неабияку організованість та спланованість дій особи в умовах широкомасштабного вторгнення військ рф на територію України. Наприклад, пошук ОСОБА_6 відбувався цілеспрямовано, як колишнього військового. У руках ОСОБА_3, коли він вже захопив потерпілого, був відповідний список осіб, яких він відшукував в м. Херсон. Прийшовши до житла ОСОБА_6, він захопив родину ОСОБА_6, погрожуючи її членам розправою, однак розуміючи, що ОСОБА_6 переховується в м. Херсон. Шляхом шантажу він виманив на зустріч потерпілого ОСОБА_6. Тобто вдала організованість та обізнаність про військових осіб та співробітників правоохоронних органів, на фоні ефективних дій із захвату відповідних фізичних цілей, свідчать про підготовленість ОСОБА_3 до захоплення українських територій та необхідної зачистки міста Херсон від української влади⁴¹.

На обов'язковість визначення контекстуального елемента вказують і вчені. Так, наприклад, А. Вознюк, І. Жук, О. Таран, С. Чернявський зазначають, що найважливішим критерієм розмежування є контекстуальний елемент – зв'язок між збройним конфліктом і вчиненням злочину, що передбачає наявність збройного конфлікту й усвідомлення суб'єктом злочину його існування. Якщо контекстуальний елемент наявний, вчинене за певних обставин слід кваліфікувати за ст. 438 КК України, а якщо відсутній – за іншими статтями КК України (115, 121, 127, 146, 147, 152, 187, 289 тощо)⁴².

У випадку конкуренції ст. 438 КК України з іншими статтями Особливої частини КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення загальнокримінальних злочинів, застосуванню підлягає ст. 438 КК України як спеціальна норма з огляду на те, що вона вказує на додаткові (а саме контекстуальні) ознаки. За відсутності доведення контекстуальних елементів (наприклад, його зв'язку зі збройним конфліктом) діяння має бути кваліфіковане як загальнокримінальне.

У випадку злочинів проти людяності такими ознаками є:

- 1) катування вчинено в межах широкомасштабного або систематичного нападу;
- 2) катування спрямовано проти будь-якого цивільного населення,

⁴¹ Вирок Хаджибейського районного суду міста Одеси у справі № 521/14869/23 від 06 січня 2026 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133106441>.

⁴² Вознюк А. А., Жук І. В., Таран О. В., Чернявський С. С. та ін. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посібник / за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. С. 96.

з усвідомленням такого нападу;

3) катування полягає в умисному заподіянні сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого;

4) катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково.

Відповідно, саме наявність широкомасштабного або систематичного нападу та зв'язок між цим нападом і відповідним діянням відрізняє злочини проти людяності від інших злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 127 КК України катування як загальнокримінальне протиправне діяння передбачає обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони – мету, якою є примушування потерпілого чи іншої особи вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, покарати потерпілого чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб⁴³.

Наведена мета також унеможлиблює кваліфікацію зумовлених збройним конфліктом дій представників держави-агресора за ч. 3 ст. 127 КК України, оскільки вона не відповідає контекстуальним елементам воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Відповідно до ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання катування карається також тоді, коли його вчинено з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди⁴⁴.

Таким чином, основною ознакою, яка надає можливість відмежувати катування, передбачене ч. 3 ст. 127 КК України, від катування, передбаченого ст. ст. 438 та 442-1 КК України, є вчинення його за відсутності контекстуальних елементів воєнних злочинів та злочинів проти людяності, а саме – поза планом чи політикою збройного конфлікту, широкомасштабного скоєння воєнних злочинів, а також широкомасштабного або систематичного нападу на населення та наявного зв'язку між цим нападом і катуванням.

⁴³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

⁴⁴ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

ВИСНОВКИ

Безперечно, війна в Україні створила нові виклики та загрози для національної безпеки, державного управління, основних прав і свобод людини та громадянина.

Сьогодні вітчизняна правоохоронна система працює у надскладних умовах, яких не мають правоохоронні структури жодної країни світу.

В сучасних умовах особливо актуалізується потреба у дослідженні кримінально-правового забезпечення протидії злочинам проти людяності у зв'язку з набранням чинності відповідних змін до Кримінального Кодексу України, зумовлених ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

З початку повномасштабного вторгнення слідчі Національної поліції України розпочали майже 200 тис. кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками та зіткнулися з новими викликами, що кардинально змінили характер їхньої роботи у сфері протидії злочинності. Зазначене зумовлює безперечну потребу практичного вирішення проблем кваліфікації злочинів проти людяності.

Зокрема, під час кваліфікації варто враховувати, що перелічені у ч. 1 ст. 442-1 «Злочини проти людяності» КК України суспільно небезпечні діяння вже передбачені в інших статтях Особливої частини КК як самостійні кримінальні правопорушення.

Важливо взяти до уваги, що злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України) можуть бути вчинені лише щодо цивільного населення. На відміну від воєнних злочинів (ст. 438 КК України), для них не є обов'язковим контекст збройного конфлікту, адже встановленню підлягають інші контекстуальні елементи – «систематичність» та «широкомасштабність» нападів проти цивільного населення.

До чинників, що можуть свідчити про «широкомасштабність нападу», слід віднести:

- кількість злочинних діянь, скоєних під час нападу; задіяні в нападі матеріально-технічне забезпечення та ресурси;
- кількість потерпілих; часовий та географічний масштаби атаки; зміна етнічного, релігійного, расового чи політичного складу загального населення;
- або сукупний вплив нападу на населення.

Чинниками, що їх слід враховувати при визначенні того, чи був напад *систематичним*, є:

- наявність закономірності у скоєнні злочинних діянь;
- напади повторювані і скоординовані в часі і просторі;
- причетність політичної або військової влади до нападу;
- наявність спрямованих проти цивільного населення плану або політики;
- прийняття та інституціоналізація дискримінаційних процедур щодо цивільного населення;
- та використані під час нападу засоби та методи.

Депортація або примусове переміщення цивільного населення в окремих випадках може кваліфікуватися як злочин геноциду, оскільки однією з форм вчинення геноциду є примусове переміщення дітей з однієї групи в іншу. Для встановлення складу відповідного злочину необхідно довести наявність низки спеціальних ознак, із-поміж яких ключове значення має спеціальна мета – намір повністю або частково знищити певну групу населення (національну, етнічну, расову чи релігійну) як таку.

Отже, у цьому контексті переміщення дітей розглядається не лише як зміна їхнього місця перебування, а як дія, спрямована на знищення захищеної групи шляхом позбавлення її можливості до відтворення.

Таким чином, у контексті російсько-української війни дії, пов'язані з блокуванням населених пунктів, руйнуванням об'єктів цивільної інфраструктури, перешкоджанням евакуації населення, обмеженням доступу до гуманітарної допомоги тощо, можуть розглядатися як створення умов життя, спрямованих на фізичне знищення захищеної групи. Водночас така кваліфікація можлива лише за умови доведення спеціального наміру знищити відповідну групу як таку, що становить основну складність у доказуванні цієї форми геноциду.

В аспекті відмежування від воєнного злочину та геноциду необхідно підкреслити, що депортація або примусове переміщення населення за відповідних умов може становити злочин проти людяності. За панівною більшістю ознак такий злочин не відрізняється від аналогічного воєнного злочину, однак не вимагає вчинення в умовах збройного конфлікту. Основна різниця полягає в тому, що він вчиняється в межах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється

усвідомлено.

У випадку злочинів проти людяності обов'язковими характерними ознаками катування є:

1) вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу;

2) спрямування проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу;

3) умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого;

4) катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково.

Відповідно, саме наявність широкомасштабного або систематичного нападу та зв'язок між цим нападом і відповідним діянням відрізняє злочини проти людяності від інших злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П. Створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення, як форма геноциду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. Ч. 3. С. 25–32. URL : <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338645/326978>.
2. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя у справі № 333/5566/24 від 26 лютого 2025 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125791333>.
3. Вирок Хаджибейського районного суду міста Одеси у справі № 521/14869/23 від 06 січня 2026 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133106441>.
4. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області у справі №766/10363/24 від 19 лютого 2026 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134189507>
5. Вознюк А. А., Жук І. В., Таран О. В., Чернявський С. С. та ін. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посібник / за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 322 с.
6. «Вони на нас полюють»: Систематичні атаки дронів на мирних жителів Херсона. Незалежна міжнародна комісія з розслідування щодо України. A/HRC/59/CRP.2. *United Nations*. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-59-crp2-ua.pdf>.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
8. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
9. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
11. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Широкомасштабність та систематичність нападу на цивільне населення як ознаки складів злочинів проти людяності. *Вісник кримінологічної асоціації України*.

2025. № 3 (36). С. 5–20. URL : <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/659/720>.

12. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. 839 с. *Національна школа суддів України*. URL : <https://nsj.gov.ua/files/1687510022Міжнародні%20злочини%20Настільна%20Книга%20Судді.pdf>.

13. Попович В. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2010. 322 с.

14. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

15. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

16. Стандарти розслідування воєнного злочину «Незаконна депортація або переміщення» : метод. рекомендації. Київ, 2025. 72 с. URL : https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/standards.unlawful-deportation-or-transfer_web.pdf.

17. Article 2 – Crime against humanity. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone and Statute of the Special Court for Sierra Leone, 16 January 2002. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/scsl-agreement-2002/article-2?activeTab=default>.

18. Article 3 – Crimes against humanity. Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8 November 1994. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/ictt-statute-1994/article-3?activeTab=>.

19. Article 5 – Crimes against humanity. Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 25 May 1993. *International Committee of the Red Cross*. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/icty-statute-1993/article-5?activeTab=>.

20. Charter of the International Military Tribunal at Nuremberg. URL : <https://www.measboralaws.com/images/pdf/laws-regulation/86ef3489e6bb71b0928c9bebbd937d22.pdf>.

21. Elements of Crimes. International Criminal Court, 2013. 38 p. URL : <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

22. International Convention on the Suppression and Punishment of

the Crime of Apartheid. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 30 November 1973. URL : <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201015/volume-1015-i-14861-english.pdf>.

23. Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006). URL : https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf.

24. Practice relating to Rule 160. Statutes of Limitation. UN Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity. *International Committee of the Red Cross*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/customary-ihl/v2/rule160>.

25. Prosecutor v. Milomir Stakic (Trial Judgement). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2003/en/40192>.

26. Prosecutor v. Vujadin Popović (Judgment). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2010/en/33661>.

27. The Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda (Judgement and Sentence). URL : <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ictr/1999/en/61942>.

28. The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. URL : <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/50/Akayesu/>.

29. Ukraine Events of 2025. *Human Rights Watch*. URL : <https://www.hrw.org/world-report/2026/country-chapters/ukraine>.

Наукове видання

**Сисолятин Валерій Вікторович
Христова Юлія Вікторівна
Каторкін Роман Анатолійович
Ткач Юлія Олегівна
Кучеровський Олександр**

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ**

Методичні рекомендації

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 23.04.2026. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 2,33. Обл.-вид. арк. 2,50. Наклад – 10 прим. Зам. № 02/26-мр

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024